

मास्तरडे ! (मास्तर - डे)

श्रीनिवास हेमाडे madshri1@gmail.com

दिवस हा मोठा चमत्कारिक शब्द आहे.दिवस सुरु होणे याचा अर्थ जीवनाचा प्रारंभ होणे.पण दिवस करणे,दिवस घालणे,दिवस घालविणे अथवा दिवस जाणे इत्यादी शब्दांना मराठीत काही विशेष अर्थ आहे. दिवसाला इंग्रजीत 'डे' म्हणतात.आंग्लभाषेतील या 'डे'ला सामान्य अर्थाबरोबर विशेष अर्थ नुकताच प्राप्त झाला आहे. मदर्स डे, फादर्स डे, सिस्टर्स डे, ग्रॅण्ड मदर्स- फादर्स डे, हनीडे,हबीडे असे आता विविध प्रकारचे दिवस साजरे केले जात आहेत.

पूर्वी असे काही फॅड नसायचे.सरळ आपली ओवाळणी असायची.पण सांस्कृतिक देवाणघेवाणीतून जे चांगले वाईट मिळत राहाते,त्यातून मराठी कल्चरमध्ये 'डे' आले.(त्या आधीच मराठीतील शोभा राजाध्यक्ष बंगालीत जावून 'डे' झाली आणि शोभा डे म्हणूनच मरांगली आणि हिंग्लीश संस्कृतींच्या डोक्यावर बसली ! उभय संस्कृतींना चांगलीच दर्शनीय शोभा आली!!)

या डे संस्कृतीच्या पावलावर पाऊल टाकावयाचे असेल तर भारताचे पहिले तत्त्वज्ञ राष्ट्रपती डॉ.राधाकृष्णन यांच्या पाच सप्टेंबरच्या स्मृतीदिनाला ' शिक्षक दिन ' ऐवजी ' मास्तर डे ' म्हणण्यास हरकत नसावी. काही नतद्रष्ट लोक या दिवसाला ' मस्त रडे ' सुध्दा म्हणतील.(म्हणू देत !!)

वास्तविक Master चा अर्थ तज्ञ पण शहाणा माणूस. हा प्राचीन ग्रीक अर्थ असून शहाणा (wise) या शब्दालाही विशेष अर्थ आहे.तो म्हणजे शहाणपणाचा प्रेमिक (Lover of Wisdom) म्हणजे Philosopher.ग्रीकांच्या मते विश्वाची गुंतागुंतीची रचना करणारा ईश्वर हाच खरा शहाणा असून माणूस शहाणा असू शकत नाही .पण ईश्वराच्य सर्वज्ञत्वतेवर प्रेम करणारा प्रेमिकच असू शकतो.असलाच शहाणपणा माणसात तर तो स्वतःचे अज्ञान ओळखण्यात असावा. असा अज्ञानी माणूस ज्ञानाचा आणि जगाचा जो शोध घेईल त्यातून विविध विषयांमध्ये तज्ञ होईल.त्याला मग Master म्हणावे.

Master चे योग्य भाषांतर आचार्य असे करता येईल.जगात असे केवळ तीनच आचार्य झाले (म्हणे !). अॅरिस्टॉटल (इ.स.पू.३८४ ते ३२२) हा पहिला Master किंवा आचार्य होता. दुसरा विज्ञानाचा आणि वैज्ञानिक पध्दतीचा प्रणेता लॉर्ड फ्रान्सिस बेकन (१५६१ ते १६२६).तिसरा आचार्य म्हणजे होमिओपॅथीचा उद्गाता सम्युएल हनिमान (१७७५ - १८४३).हनिमानने औषधोपचारात ' काट्याने काटा काढावा ' अशा अर्थाने प्रचलित असणारी चमत्कारीक पध्दती शोधून काढली.ती सारखेपणाच्या तत्त्वावर (Law of similars) आधारित होती. विसाव्या शतकात हा आचार्यपदाचा मान बट्टीड रसेल (१८७२ ते १९७०) यांना देणे योग्य ठरते.पण रजनीशांनी स्वतःला आचार्य म्हणवून घेतले !

इतकी आशय समृध्दता Master शब्दाला असल्यानेच विद्यापीठांनी तिची पदवी बनविली.M. A. ,M. Sc. इत्यादी. ही पदवी मिळविणारा तज्ञ (!) समजावा, ही अपेक्षा असते खरी. पण झालं काय पहा.

इंग्लीशमधील master शब्दाचा भ्रष्ट अवतार म्हणून मराठीत मास्तर हा शब्द आला. शिक्षक हा शिकविणारा बुके शिकलेला म्हणून पूर्वी गावातला तो एकमेव शहाणा माणूस असायचा.हळूहळू त्यातला शहाणपणा गायब झाला. अन् मास्तर हा शब्द सगळीकडे वापरात आला.नाटकाच्या तालमी घेणारा तालिम मास्तर, तिकीटे देणारा कंडक्टर तो बसमास्तर,मग गायनमास्तर, टेलरमास्तर असे अनेक मास्तर उदयास आले.सिनेमा इंडस्ट्रीतही फाईटमास्तर असतो.त्या प्रमाणे शाळाशिक्षक ' शा.मा.' म्हणजे शाळामास्तर झाला.

मास्तर की नावाची एक (गुरु)किल्ली सुध्दा आहे.ती कुठेही कुणालाही कशालाही चालते.शिक्षकांना आदरांजली म्हणून की काय कोण जाणे पण टीचर्स नावाची व्हिस्कीही आहे. (मग स्टुडंट नावाची किमान बियर तरी असणारच.नसेल तर ती काढण्याची धुंदसंधी आहेच.)

मास्तरचा अर्थ हळूहळू जितका पातळ झाला तितकी त्या पदाला व माणसाला दर्जेदार अवकळा आली. मास्तर म्हंटला की तो गरीब,लाचार,दीनदुबळा या सद्गुणांबरोबरच साधा,सरळ,भाबडा,पैशाची हाव (पण जणू काही गरजच) नसलेला भीषण नैतिक दहशतवादी ' त्यागमूर्ती ' म्हणून कुप्रसिध्द झाला.अत्याचार करायला योग्य' ही त्याची क्षमता इतकी टणक झाली की महाभारतातील आद्य मास्तर द्रोण मुलाला ओरिजीनल दूधही देवू न शकणारा दरिद्री मास्तर बनला.ही

अपकिर्ती इतकी पसरली की मराठी कथांमध्ये "पोरगी विहीरीत ढकलीन पण मास्तराला देणार नाही" अशी जनरित बनली. मग "मागता येत नाही भिक तर मास्तरकी शिक" अशी म्हणही आली. राम नगरकरांच्या 'रामनगरीत' न्हावी जातीचा उगम सांगताना ते एक कथा सांगतात. देवाने दोघांना वाटूच दिल्या. एकाने भिक मागून भटगिरी केली तर दुसऱ्याने त्या वाटीत पाणी घेवून वस्त्याने हजामत केली. भिक मागितली नाही. तो नाभिक झाला. पण मास्तर हा असा दयनीय प्राणी बनविला गेला की त्याला हजामतीही करता येत नाही आणि भिकही मागता येत नाही ! अशा अनेक शा.मां.चे वर्णन व्यंकटेश माडगूळकरांच्या कथांमध्ये येते.

शासन, शासनाचे कारभारी असणाऱ्यांच्या शिक्षणसंस्थांनी साऱ्या शिक्षणव्यवस्थेची रचनाच अशी केली आहे की शिक्षक आज **Master** उरलेला नसून मास्तरडा बनलेला आहे. शिक्षकांवर शिक्षक दिन नव्हे तर 'मास्तरडे' साजरा करण्याची वेळ आणली आहे. उदाहरणार्थ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील विद्यार्थी हे 'विद्यार्थी- शिक्षक' असतात. तेच आज शाळेत नेमले की त्याचा आधी शिक्षण सेवक बनविला जातो मग बराच कुथवून घेतला जावून उपशिक्षक होतो. महाविद्यालयात बघावे तर तिथे प्राचार्य असतात पण ते आचार्य असतातच, असे नाही. तिथले शिक्षकही उपआचार्य नसतात तर प्राध्यापक असतात.

प्राध्यापक हा शब्दही चकविणारा आहे. प्राध्यापक हे खरे तर **Professor** चे भाषांतर आहे. ज्याच्याकडे सांगण्यासारखे (to profess) काहीतरी आहे तो. पण **Professor** हे पद कॉलेजात नसते तर विद्यापीठांमध्ये असते. पण विद्यापीठात शिकविणारे सगळेच **Professor** नसतात. तिथे प्रोफेसर, रिडर आणि लेक्चरर्स असा फक्त पगारभेद आहे. या सगळ्यांना प्राध्यापक म्हणतात. **Reader** म्हणजे वाचक. पण त्यालाही म्हणावे लागते प्राध्यापक ! कॉलेजातील शिक्षकाला खरे तर अधिव्याख्याता म्हंटले पाहिजे पण ते स्वतःला प्राध्यापक समजतात ! सर ही पदवी ब्रिटीशांनी आणली. पण आज दारुगुत्त्यातल्या गिऱ्हाईकालाही तिथला वेटर सर म्हणतो !

या साऱ्या खेळात ही शिक्षण व्यवस्थाच अशी बनविली गेली की त्यातून शिक्षक- अध्यापक **Teacher** गायबच झाले. याला शासनाबरोबरच समाज, सर्व शिक्षक, प्राध्यापक आणि त्यांच्या संघटना जबाबदार आहेत.

पण बाह्य घटक काहीही करोत; सहाव्या वेतन आयोगाच्या स्वागतास तयार असणाऱ्या शिक्षकांनी हा निर्णय घ्यावयाचा आहे की आपण मास्तरकी करावी की **Master** व्हावे ? लोकांनी, शासनाने विचार करावा की शिक्षक दिन साजरा करावयाचा आहे की मास्तरडे साजरा करावा ? अन्यथा काही वर्षांपूर्वी तर शिक्षक दिन आणि बैलपोळा एकाच दिवशी आले होते.

O.E. *mægester* "one having control or authority," from L. *magister* "chief, head, director, teacher" (cf. O.Fr. *maistre*, Fr. *maître*, It. *maestro*, Ger. *Meister*), infl. in M.E. by O.Fr. *maistre*, from L. *magister*, contrastive adj. from *magis* (adv.) "more," itself a comp. of *magnus* "great." Meaning "original of a recording" is from 1904. In academic senses (from M.L. *magister*) it is attested from 1380s, originally a degree conveying authority to teach in the universities. The verb is attested from c.1225.

[mastermind](#)

1720, "an outstanding intellect," from *master* + *mind*. Meaning "head of a criminal enterprise" is first attested 1872.

[masterpiece](#)

1605, from *master* + *piece*. A translation of Du. *meesterstuk* "work by which a craftsman attains the rank of master" (cf. Ger. *Meisterstück*).